

ГРОШОВО-КРЕДИТНА, ІНВЕСТИЦІЙНА ТА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 336.02

Ю. О. Гармашова

аспірант
Класичний приватний університет

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ГЕНЕЗИС РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто передумови формування сучасного ринку фінансових послуг України. Наведено умовну періодизацію історичного розвитку ринку фінансових послуг в Україні. Надамо характеристику кожного періоду розвитку українського ринку фінансових послуг. Запропоновано загальні шляхи подальшого розвитку українського ринку фінансових послуг.

Ключові слова: фінансові послуги, ринок фінансових послуг, фінансові ресурси, фінансова установа.

I. Вступ

Значення фінансових послуг у будь-якому сучасному суспільстві є не менш важливим, ніж значення виробництва товарів. При цьому найактивніше здійснюється розвиток таких сфер фінансових послуг, що забезпечують головні потреби суспільного виробництва: фінансово-кредитне обслуговування, страхові послуги, інформаційне обслуговування тощо. Ринок фінансових послуг є найважливішим каналом функціонування ринкової економіки.

Високий рівень розвитку ринку фінансових послуг викликає підвищення ефективності перерозподілу фінансових ресурсів за рахунок задоволення фінансових потреб населення та господарюючих суб'єктів. Крім економічного, ринок фінансових послуг має дуже важливе соціальне значення [1]. Саме цим зумовлена актуальність обраної теми.

Питання розвитку ринку фінансових послуг України розглядали такі науковці, як: Р. Бачо, Є. Бондаренко, В. Зимовець, М. Камлик, Є. Масленников, А. Пінчук, А. Рибальченко, Є. Сич, В. Столяров, В. Шевчук, І. Школьник, В. Ящук та ін. Однак у більшості праць проаналізовано стан ринку фінансових послуг України лише у ХХІ ст., рідше – з часів набуття нашою країною незалежності, і майже зовсім не висвітлюються питання початкових етапів його становлення.

II. Постановка завдання

Метою статті є виявлення головних передумов становлення сучасного ринку фінансових послуг України, розробка систематизації історичних періодів розвитку українського ринку фінансових послуг і характери-

стика головних особливостей кожного періоду.

III. Результати

Головною передумовою становлення та розвитку ринку фінансових послуг є необхідність посередництва у взаємовідносинах його учасників щодо перерозподілу фінансових ресурсів [2].

Науковці розходяться у поглядах щодо періоду виникнення ринку фінансових послуг на території України.

Так, С. Мошенський зазначає, що сфера фінансових послуг у м. Одеса почала свій розвиток вже наприкінці ХVІІІ ст., коли з 30 жовтня 1796 р. почала функціонувати Одеська біржа, на якій здійснювали переважно торговельні операції з зерном, з перекладними векселями, а також операції з іноземною валютою. На початку ХІХ ст. з'явилися перші приватні банки, згодом (на початку 1830-х рр.) – банкірські будинки, до сфери діяльності яких належали купівля-продаж державних і приватних цінних паперів, надання кредитів під заставу цінних паперів, виведення в котировання іноземних бірж залізничних спілок тощо. Ще одним важливим центром надання фінансових послуг на той час став Бердичів, де в середині ХІХ ст. уже діяли 8 банкірських будинків і банкірських установ [3, с. 343–348, 358].

На думку В.В. Ящука, ринок фінансових послуг на території України почав розвиватися у 60-х рр. ХІХ ст. [4].

Ще один дослідник (А. Пінчук) наводить іншу інформацію щодо початку впорядкування та регулювання процесу надання фінансових послуг на території України – кінець ХІХ ст. На думку науковця, саме в цей період завдяки скасуванню в 1861 р. кріпац-

тва збільшилася кількість осіб, що мали право відтепер користуватися різноманітними фінансовими послугами. Саме тому почали масово створюватися акціонерні товариства, банки, страхові компанії та біржі. Щоправда, на законодавчому рівні діяльність подібних установ майже не регулювалася [5]. Лише окремі питання стосовно надання фінансових послуг координувалися Міністерством фінансів і Державним банком Російської імперії [6, с. 14].

У кінці 1860-х рр. розпочався прискорений розвиток ринку фінансових послуг у Києві: у 1868 р. було створено перший акціонерний Приватний комерційний банк, у 1869 р. – Київську біржову спілку, в 1871 р. – Київський промисловий банк. Сприятливим чинником такої тенденції був стрімкий розвиток цукрової промисловості в місті [3, с. 360].

До 80-х рр. XIX ст. угоди щодо купівлі-продажу цінних паперів укладали на товарних біржах за відсутності фондових бірж [5].

У котируваннях Київської біржі в 1874 р. лідируючі позиції займали іпотечні папери та державні облигації внутрішніх позик. У 1883–1893 рр. в обігу біржі переважали паї та акції цукрових заводів, державні облигації, заставні листи земельних банків, акції та облигації приватних спілок. При цьому Київська біржа самостійно визначала котирування лише для паїв цукрових заводів, акцій декількох місцевих підприємств, банків і небанківських фінансових установ, а для інших цінних паперів використовували котирування Петербурзької біржі. Аналогічну систему застосовували також на Одеській та Харківській біржах [3, с. 364–368].

У кінці XIX ст. новий осередок надання фінансових послуг виник і на сході України – почали відкривати нові банки та страхові компанії. Сприятливим чинником для цього стало формування регіону вугледобувної та металургійної промисловості. Ще в 1866 р. було створено Харківську спілку взаємного кредиту, в 1868 р. – Харківський торговельний акціонерний банк, у тому ж році затверджено Статут Харківської біржі, яку відкрито 8 січня 1876 р. На біржі переважали операції з купівлі-продажу державних цінних паперів і заставних листів [3, с. 375, 384, 390, 398].

У 1914 р. лише в м. Києві функціонувало 15 банків, 9 банкірських контор та 18 спілок взаємного кредиту, а в 1917 р. кількість банків та їх філіалів зросла до 35 [3, с. 360].

У 1917–1918 рр. під час та після Великої Жовтневої соціалістичної революції здійснено повну націоналізацію банків, введення державної монополії у сфері соціального страхування, а також валютної монополії. З січня 1918 р. призупинено платежі за купонами та дивідендами, заборонено угоди з акціями та іншими цінними паперами. Злит-

тя приватних банків з Державним банком продовжувалося й у 1919 р. Одна з переваг націоналізації банків полягала в звільненні кредитної системи від впливу іноземного капіталу [6, с. 18–22].

Ще одним важливим кроком стало оприлюднення 21 січня 1918 р. Декрету Ради народних комісарів про анулювання державних позик з 1 грудня 1917 р. А вже у квітні 1918 р. скасовано систему цінних паперів на пред'явника та введено обов'язкову реєстрацію всіх цінних паперів, у тому числі іноземних [3, с. 455].

Суттєві зміни стосувалися також страхових компаній – 23 березня 1918 р. введено державний контроль над усіма видами страхування. Створено Раду та Комісаріат зі справ страхування, які мали право обмежувати розмір дивідендів, що виплачували з прибутків страхових компаній, та вилучати надлишок прибутків для поповнення доходу держави [6, с. 31].

Після входження України до складу СРСР встановлено жорсткий державний контроль за ринком фінансових послуг. На той час приватних фінансових установ майже не було, і навіть обмін валют у приватному порядку визнавався як злочин. Лише в період реалізації нової економічної політики (НЕП) почав функціонувати ринок цінних паперів та здійснювалося недержавне страхування [5].

Унаслідок розвитку товарно-грошових відносин виникла необхідність створення кредитних організацій. На першому етапі НЕП широко використовували взаємне кредитування підприємствами одне одного у формі комерційного кредиту. У травні 1922 р. створено Всеукраїнський кооперативний банк, метою діяльності якого було кредитування кооперативних організацій всіх видів, а також здійснення різноманітних банківських операцій для забезпечення їх потреб [6, с. 94, 98].

За існування СРСР функціонування ринку фінансових послуг регулювали Державний банк і Народний комісаріат. Ще з 1937 р. функціонували контрольно-ревізійні управління, одним з головних повноважень яких був жорсткий контроль за фінансовою звітністю установ, що діяли на ринку фінансових послуг [5].

Становлення ринкової економіки в Україні потребувало формування дієвого механізму перерозподілу фінансових ресурсів між господарюючими суб'єктами. Після здобуття країною незалежності відбулися суттєві зміни в економічній системі у вигляді створення приватного сектору економіки, проведення приватизації державних підприємств, створення великої кількості господарських товариств, невідповідності якості виробленої продукції та її обсягів існуючому на той час ринковому попиту, налагодження еко-

номічних стосунків із розвинутими країнами тощо [7].

Початком формування ринку фінансових послуг у сучасній Україні можна вважати прийняття в 1991 р. Закону України “Про цінні папери й фондову біржу”, який визначав умови та порядок випуску цінних паперів, регулював посередницьку діяльність в організації їх обігу [8].

Наприкінці 1991 р. створено Українську фондову біржу, що заклала основи біржового ринку цінних паперів в Україні [9].

На думку І. О. Школьник, період 1991–1995 рр. був лише підготовчим до створення ринку фінансових послуг, оскільки в ті часи приватна власність у достатніх масштабах ще не була сформована [10, с. 193].

До кінця 90-х рр. XX ст. нерозвинутою залишалася кредитна система України, здійснювали діяльність лише певні страхові установи, державні цінні папери використовували не в достатній мірі в умовах адміністративної економіки [4].

Початком сучасного етапу розвитку ринку фінансових послуг у країні можна вважати прийняття Верховною Радою України 12 липня 2001 р. Закону України “Про фі-

нансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг”, який і нині регулює головні аспекти функціонування ринків фінансових послуг [11].

Відповідно до Закону, у 2002 р. було створено спеціально уповноважений орган виконавчої влади у сфері регулювання ринку фінансових послуг – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України. Основними завданнями Комісії були: проведення єдиної державної політики у сфері надання фінансових послуг; розроблення й реалізація стратегії розвитку ринків фінансових послуг; здійснення державного регулювання та нагляду за наданням фінансових послуг і дотриманням законодавства в цій сфері; захист прав споживачів фінансових послуг; запровадження міжнародно визнаних правил розвитку ринків фінансових послуг тощо [12; 13].

У 2002–2009 рр. серед суб’єктів, що здійснювали діяльність на ринку фінансових послуг України, переважали страхові компанії. Їх чисельність значно перевищувала кількість функціонуючих банків [7].

Систематизацію генезису ринку фінансових послуг в Україні наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Періоди розвитку ринку фінансових послуг в Україні (побудовано за [3; 4; 5; 7; 10; 14])

Період	Характерні ознаки
Кінець XVIII ст. – початок XIX ст.	Закладення основ сфери надання фінансових послуг; поява перших приватних банків і банкірських будинків
60–80-ті рр. XIX ст.	Початок розвитку кредитно-банківської системи; поява страхових компаній; створення перших товарних бірж; відсутність фондових бірж
Кінець XIX ст.	Поява повноцінних небанківських фінансових установ; поява перших фондових бірж
Початок XX ст.	Наявність великої кількості порушень при оформленні звітності; посилення державного регулювання ринку фінансових послуг; створення певного біржового механізму; початок проведення значних операцій з цінними паперами; велика кількість біржових зловживань
1917–1920 рр.	Припинення існування ринку фінансових послуг; здійснення націоналізації приватних банків; введення державної монополії у сфері надання соціальних страхових послуг; введення державної монополії на валютному ринку
Початок 20-х рр. XX ст.	Здійснення спроби переходу до використання фінансових інструментів для залучення вільних фінансових ресурсів для відновлення економіки; впровадження державної монополії на надання більшості фінансових послуг
Кінець 20-х рр. – початок 90-х рр.	Повна ліквідація можливості надання недержавних фінансових послуг; широке функціонування ломбардів як головних фінансових установ
1991–1996 рр.	Стрімкий розвиток банківського сектору; роздержавлення ринку фінансових послуг; законодавче регулювання переважно ринку банківських послуг; значна кількість правопорушень при наданні фінансових послуг; нерозвиненість фондового ринку; впровадження механізмів валютного регулювання
1996–2001 рр.	Створення спеціалізованих державних органів для регулювання ринку фінансових послуг; зростання обсягів статутного капіталу банків
2001–2005 рр.	Прийняття численних нормативно-правових актів щодо регулювання ринку фінансових послуг; поява великої кількості фінансових посередників небанківського типу
2006 р. – до сьогодні	Прийняття нових нормативно-правових актів, що регулюють фондовий ринок; скорочення кількості зареєстрованих небанківських фінансових установ, крім ломбардів; зростання ролі страхових компаній на ринку; недостатня розвиненість фондового ринку; формування стратегії оптимізації державного регулювання сфери надання фінансових послуг

Сьогодні найбільш розвинутою складовою ринку фінансових послуг України є комерційні банки, водночас небанківські фінансові установи значно відстають у своєму розвитку. Це характерна ситуація для країн з перехідною економікою, де існує багато труднощів у проведенні ефективної економічної політики. Для вирішення існуючих проблем у розвитку українського ринку фі-

нансових послуг потрібно, насамперед, внести вагомі корективи в чинну законодавчу базу.

IV. Висновки

Формування ринку фінансових послуг в Україні відбувалося потягом декількох століть у досить складних умовах і налічувало багато різних за тривалістю етапів. Однак і

на сьогодні цей процес повністю не завершено.

Подальший розвиток українського ринку фінансових послуг має здійснюватися в напрямі досягнення повної відповідності між стратегічними пріоритетами функціонування фінансового сектору та затвердженими макроекономічними пріоритетами розвитку України. Необхідною є розробка та впровадження ефективного механізму регулювання ринку фінансових послуг, що додатково створить можливість виникнення нових видів фінансових послуг для задоволення сучасних потреб українських споживачів, а також підвищить ефективність діяльності існуючих фінансових установ.

У процесі реформування доцільно спиратися на іноземний досвід регулювання ринку фінансових послуг.

Завдяки здійсненню зазначених заходів буде створена можливість для досягнення стабільного економічного зростання України і, як наслідок, для підвищення рівня життя її громадян.

Список використаної літератури

- Бондаренко Є. П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Електронний ресурс] / Є. П. Бондаренко. – Суми, 2011. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6650/1/6_Bondarenko_disser_w.pdf.
- Сич Є. М. Ринок фінансових послуг : навч. посіб. [Електронний ресурс] / Є. М. Сич, В. П. Ільчук, Н. І. Гавриленко. – Київ : ЦУЛ, 2012. – 428 с. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1781040943187/finanssi/rinok_finansovih_poslug.
- Мошенский С. З. Рынок ценных бумаг Российской империи / С. З. Мошенский. – Москва : Экономика, 2014. – 560 с.
- Ящук В. В. Становлення та розвиток ринків фінансових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 [Електронний ресурс] / В. В. Ящук. – Київ, 2012. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/45/47/11113.html>.
- Пінчук А. Виникнення та еволюція державного управління ринками фінансових послуг на території України [Електронний ресурс] / А. Пінчук // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – № 2. – С. 147–155. – Режим доступу: http://visnyk.academy.gov.ua/?page_id=581.
- Дьяченко В. П. История финансов СССР (1917–1950 гг.) / В. П. Дьяченко. – Москва : Наука, 1978. – 492 с.
- Масленников Є. І. Дослідження розвитку ринку фінансових послуг України [Електронний ресурс] / Є. І. Масленников // Економіка: реалії часу. – 2012. – № 2 (3). – С. 105–110. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/№2/105-110.pdf>.
- Про цінні папери і фондову біржу : Закон України від 18.06.1991 р. № 1201-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1201-12>.
- Офіційний сайт Української фондової біржі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrse.com.ua/>.
- Школьник І. О. Етапи розвитку фінансового ринку України та їх характеристика / І. О. Школьник // Механізм регулювання економіки. – 2008. – № 1. – С. 192–197.
- Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України від 12.07.2001 р. № 2664-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.
- Про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України Указ Президента України від 11.12.2002 р. № 1153/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1153/2002>.
- Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України : Указ Президента України від 04.04.2003 р. № 292/2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/292/2003>.
- Бачо Р. Й. Сучасний стан розвитку ринку небанківських фінансових послуг України / Р. Й. Бачо // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. – 2015. – Т. 1. – Вип. 1 (45). – С. 180–183.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2015.

Гармашова Ю.А. Предпосылки возникновения и генезис рынка финансовых услуг в Украине

В статье рассмотрены предпосылки формирования современного рынка финансовых услуг Украины. Приведена условная периодизация исторического развития рынка финансовых услуг в Украине. Предоставлена характеристика каждого периода развития украинского рынка финансовых услуг. Предложены общие пути дальнейшего развития украинского рынка финансовых услуг.

Ключевые слова: *финансовые услуги, рынок финансовых услуг, финансовые ресурсы, финансовое учреждение.*

Garmashova J. Background Occurrence and Genesis of the Financial Services Market in Ukraine

Preconditions for forming modern financial market Ukraine are considered. Revealed that a necessary factor in the formation of the financial services market serves the need for mediation in the relations between the participants about the redistribution of financial resources. Conventional periodization of the historical development of the financial services market in Ukraine is given. Revealed that the beginning of financial services in Ukraine can be considered the end of the 18th century, when it was first established in the territory of Odessa exchange. Characteristic of each period of Ukrainian market of financial services is provided. Indicated that accelerate market development has occurred in the 1860s, after the abolition of serfdom. Indicated that major financial services centers were cities such as Odessa, Kyiv, Kharkiv. It is noted that in 1917–1918 he was made a full nationalization of the banks implemented a rigid state monopoly in the field of social security and the foreign exchange market. Revealed that the stock market and private insurance made possible only by the time the new economic policy. It is noted that the beginning of a financial services market in Ukraine today by the passage in 1991 of the Law of Ukraine “On Securities and Stock Exchange”, which defines the conditions and procedure for issuance of securities, regulating brokering in the organization of their treatment. An important measure was the establishment in the same year, Ukrainian Stock Exchange. It is noted that the end of the 90s of the twentieth century credit system Ukraine remained undeveloped, and the government securities used are not sufficiently under administrative economy. Indicated that now the most developed part of the financial services market Ukraine in favor of commercial banks and non-banking financial institutions are far behind in their development. A common ways of further development of Ukrainian market of financial services in the form of developing and implementing an effective mechanism for regulating financial services.

Key words: *financial services, the financial services market, the financial resources, the financial institution.*